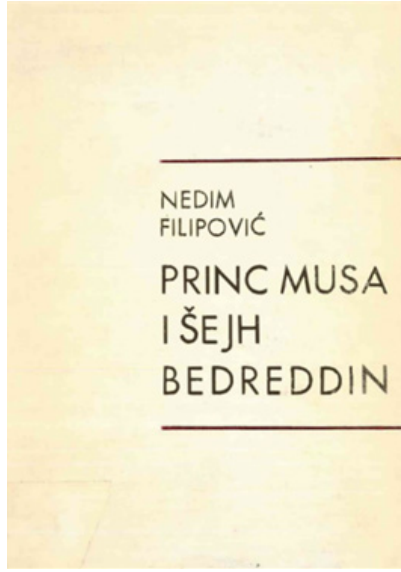

Nedim Filipović, Princ Musa i Šejh Bedreddin

Nametak, F. (1976). Filipović, Nedim, Princ Musa i šejh Bedredin, "Svjetlost", Sarajevo, 1971, str. 767. *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, XXV/1975 (1976), pp. 351-356.

İsa Sülçevsi RÖR
Sorumlu Yazar / Correspondence

Özet

Bu çalışma, Nedim Filipović'in 1971 yılında Saraybosna (Sarajevo) Svjetlost Yayınevi tarafından Boşnakça olarak yayımlanan *Princ Musa i Šejh Bedreddin* (Musa Çelebi ile Şeyh Bedreddin) adlı kitaba Boşnak Türkolog Fehim Nametak'ın yazdığı yayın değerlendirme yazısının Türkçe çevirisinden oluşur.

Anahtar Kelimeler: Musa Çelebi, Şeyh Bedreddin, Yıldırım Bayezid, Ankara Savaşı.

Abstract

This work includes Turkish translation of the recension written by Fehim Nametak, for Nedim Filipovic's book titled *Princ Musa i Šejh Bedreddin* (Prince Musa and Sheikh Bedreddin), published in Bosnian by Sarajevo Svjetlost Publishing House in 1971.

Keywords: Musa Çelebi, Sheikh Bedreddin, Yıldırım Bayezid, Battle of Ankara.

Giriş

Ankara Savaşında (1402) Yıldırım Bayezid'in yenilgiye uğrayıp esir düşmesinden sonra Anadolu'da uzun mücadeleler sonunda kurulmuş olan Türk birliği bozulmuş, ayrıca devletin fütuhât hareketi ve bu arada İstanbul'un fethi yarım yüzyıla yakın bir süre aksamıştır. Savaşı takiben Anadolu beylikleri yeniden canlanmış, Timur orduları tarafından şehirler yağmalanmış ve Osmanlıların kurduğu düzen bozulmuştur.¹ 1403 yılından vefat eden Yıldırım Bayezid'in mirasçısı olarak Süleyman, İsmâ, Mûsâ, Mehmed, Mustafa ve Kasım adlı oğulları kalmıştı. Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen Timur, Ankara Savaşı'nı kazandıktan sonra Anadolu beylerine ait toprakları Osmanlılardan alıp eski sahiplerine iade etmiş, geri kalan yerleri de Bayezid'in oğulları arasında paylaştırmıştır.² Yıldırım Bayezid'in en küçük oğlu Musa, Ankara Savaşı esnasında babasıyla birlikte Timur'a esir düşmüş, babasının vefatından sonra Timur onu serbest bırakarak Bursa ile civarının emirliğini vermiştir.³

Yıldırım Bayezid'in ölümünden sonra oğulları aralarında saltanat mücadelesine girerler. Bu dönem Osmanlı Tarihinde *Fetret Devri* olarak bilinir.⁴ Şehzadeler mücadelesinde Yıldırım Bayezid'in oğullarından Mûsâ Çelebi'nin, kardeşi Süleyman Çelebi ile yaptığı savaş sonunda Edirne'yi ele geçirmesi üzerine (814/1411) kazaskerliğe Simavna Kadısı Oğlu Bedreddin tayin edilir.⁵ Filipoviç'e göre "Musa Çelebi'nin anti-feodal hareketinin" baş kahramanı, dinamik hukukçu ve heterodoks mutasavvıf olan Şeyh Bedreddin Mahmud idi.⁶

Filipoviç'in kitabı Musa Çelebi'nin Balkanlar'da başlattığı hareket ve buna ilişkin olaylar üzerine oluşturulmuştur. Musa Çelebi, Şeyh Bedreddin ve Fetret Devrine ilişkin Türkçe kaynaklarda atıfta bulunulan kitabın Türkçe çevirisi olmadığı gibi, kitap hakkında Türkçe olarak kaleme alınmış bir değerlendirme yazısına da rastlanmamıştır. Kitabın yayımlanmasından 52 yıl sonra bir değerlendirme yazısı yazmak yerine, daha önce Boşnakça olarak yazılmış bir değerlendirme yazısının Türkçeye çevirisinin daha isabetli olacağı düşünülerek, Filipoviç'in öğrencisi olan Nametak tarafından kaleme alınmış değerlendirme yazısının çevirisine karar verilmiştir. Bu yazı Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü'nün süreli yayını olan *Prilozi za orijentalnu filologiju* (kısa adı: POF) adlı derginin 25. sayısında (1976, ss. 351-356) çıkmıştır.

Aşağıda çevirisi verilmiş olan yazı Bosna-Hersek'in Yugoslavya federasyonunun bir parçası olduğu dönemde kaleme alınmıştır. Boşnakça metinde geçen *bizde, ülkemizde, tarihçilerimiz* gibi ifadeler yazıldığı dönemde Yugoslavya düşünüldüğü için, çeviride *Yugoslavya'da, Yugoslav tarihçiler* şeklinde düzeltilmiştir. Değerlendirme yazısı 47 yıl önce yayımlandığı için kitabın dışına çıkılarak yapılan bazı tespitlere

1 bkz. (Halaçoğlu, 1991).

2 bkz. (Başar, 1995).

3 A.mlf.

4 A.mlf.

5 bkz. (Dindar, 1992).

6 bkz. (Filipoviç, 375)

ilişkin koşul ve olgular değişmiş veya güncelliğini yitirmiş olmakla birlikte, kitap yazarının hem öğrencisi olmuş hem de onunla teşrik-i mesai etmiş birisince kaleme alınmış olması bu değerlendirme yazısının kıymetini artırmaktadır.

Nedim Filipoviç ile Fehim Nametak, Balkan Türkoloji'si alanında çalışanlarca biliniyor olmakla birlikte, çeviriden önce iki ismin kısa yaşamöyküleri verilmiştir.

Bu yazıdaki dipnotlar çevirmen tarafından eklenmiştir.

Nedim Filipoviç

Osmanlı tarihçisi ve Türkolog olan Filipoviç (Boşnakça imlada Filipović) Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan işgali altında olduğu dönemde 1915 yılında Glamoç kasabasında doğdu.

1934-1937 yıllarında Belgrad ve 1937-1939 yılları arasında İstanbul'da tahsil gördü. Burada Hellmut Ritter ve M. Fuad Köprülü'nün derslerine devam etti. 1945-1949 yıllarında Saraybosna'da Zemaljski Muzej'de çalıştı. 1951'de Saraybosna Felsefe Fakültesi'ne Türk Dili ve Edebiyatı doçenti tayin edildi. Akademisyenlik kariyerini hayatının sonuna kadar aynı bölümde sürdürdü. İdari görev olarak 1964-1969 yıllarında Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü müdürlüğü yaptı. Bir dönem (1951-1958) *Prilozi za orijentalnu filologiju* dergisinin başyazarlığını yürüttü. Bosna-Hersek İlimler ve Sanatlar Akademisi'nin daimî üyesiydi. Filipoviç 21 Nisan 1984'te Saraybosna'da vefat etti.⁷

Nedim Filipoviç, Saraybosna Felsefe Fakültesi Şarkiyat Bölümü ve Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü'nün kurucularından ve dolayısıyla Bosna'da Doğu Araştırmalarının kurucularından biriydi.⁸ En önemli eseri *Musa Çelebi* ve *Şeyh Bedreddin* adlı kitabıdır. *Prilozi za orijentalnu filologiju*, *Prilozi Instituta za istoriju*, *Istorijski časopis*, *Godišnjak Istorijskog društva*, *İktisat Fakültesi Mecmuası* gibi dergilerde çalışmaları yayımlandı. Çalışmalarının önemli kısmında Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek'te İslam'ın yayılması, tımar sistemi, Osmanlı'da tarım ilişkileri ve genel olarak Osmanlı feodalizmi, ideolojik ve toplumsal hareketler, iktisat ve imar gibi konuları ele almıştır. Önemli eserlerinden biri de B. Đurđev, H. Hadžibegić, M. Mujić, H. Šabanović ile birlikte hazırladığı *Bosna, Hersek, Izvornik, Kilis, Karadağ ve İşkodra Sancaklarına İlişkin Kanun ve Kanunnameler* (Boşnakça adı: Kanuni i kanunname za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skaradski sandžak) adlı kitaptır.⁹

Edebi çeviri de yapmış olan Filipoviç, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kırallık Konak adlı eserini *Kuća pod najam*,¹⁰ Yaşar Kemal'in İnce Memed adlı eserini de *Pobunjenik sa Torosa*¹¹ adıyla Boşnakçaya çevirmiştir.

7 bkz. (Ljubović, 1996).

8 bkz. (Yazarı Yok, 2005)

9 A.mlf.

10 Sarajevo: Svjetlost, 1958.

11 Sarajevo: Svjetlost, 1966.

Fehim Nametak

1943 Saraybosna doğumludur. Saraybosna Üniversitesi Felsefe Fakültesi Şarkiyat Bölümü'nden mezun olduktan sonra 1973 yılında Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde yüksek lisansa devam ederek, *Reşat Nuri Güntekin'in İlk Romanlarında Türk Toplumu* başlıklı teze mezun oldu. Doktora eğitimine de Belgrad Üniversitesi'nde devam ederek *Bosnalı Şair ve Kitabe Yazarı Fadil Paşa Şerifović* adlı doktora tezini 1979 yılında savundu.

Nametak, araştırma hayatına Saraybosna'daki Şarkiyat Enstitüsü'nde başladı. Nedim Filipović, Sulejman Grozdanić, Muhamed Mujić, Omer Mušić, Hazim Šabanović gibi ünlü Bosnalı Şarkiyatçı ve Türkologların denetim ve gözetiminde çalışarak, bu enstitüdeki araştırmacı derecelerini şu sıralamaya göre aldı: 1966'da Türkoloji Araştırma Görevlisi, 1977'de Uzman, 1978'de Kıdemli Araştırma Görevlisi, 1985'te Araştırmacı.

1984-1990 yıllarında Üsküp Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde misafir öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1990 yılında Saraybosna Üniversitesi Filoloji Fakültesi Şarkiyat Bölümü'ne doçent atandı ve 1995'te profesörlüğe yükseldi. 1995-2001 yılları arasında Zagreb Üniversitesi Felsefe Fakültesi Türkoloji Bölümü'nde Türk Edebiyatı derslerini okuttu.

1994-1998 yılları arasında Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü müdürlüğünü yaptı.

Akademik ve bilimsel çalışma alanı olarak Divan Edebiyatı, Arap Harfli Boşnak Edebiyatı, yazma eserlere dayalı edebiyat ve edebiyat tarihi araştırmaları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Prof. Nametak'ın 60. yaşı vesilesiyle yayımlanan bir bibliyografyasında 274 adet künyeye yer verilmiştir.¹²

Çeviri

"Filipović, N. (1971). *Musa Çelebi ile Şeyh Bedreddin*. Svjetlost, s. 767."

Yugoslavya'da tarihçilik son yirmi yılda gözle görülür bir ilerleme kaydederek, Avrupa'dan geri kalan bu alandaki asırlık eksikliği telafi etmeye çalışmaktadır. Son birkaç yılda, Yugoslavya, hatta tüm Balkan milletlerinin tarihi mozağinde her biri küçük bir parça olan çok sayıda tarih monografisinin yayımlandığına tanık oluyoruz. Osmanlı devlet teşkilatı ile kültür müesseselerini inceleyen ve milletlerin Osmanlı idaresi dönemine ilişkin tarihinin araştırılması bakımından ayrı önemi olan Osmanlı Araştırmaları alanındaki gelişimin özellikle altını çizmek isteriz.

Balkanlar'ın 15. yüzyıl siyasî, ekonomik ve kültürel ortamının gelişimini daha iyi anlamamıza yardımcı olacak eserlerden biri de Prof. Nedim Filipović'in Musa Çelebi ile Şeyh Bedreddin adlı kitabıdır. Kitap, Timur'un Anadolu'yu işgalinden sonra Osmanlı devleti içerisinde ortaya çıkan kriz, Sultan Bayezid'in vefatı ve Osmanlı şehzadelerinin taht mücadeleleri konularını ele alır. Bu karmaşık meselenin ele alınmasına yönelik ilgi,

¹² bkz. (Lavić & Muminović, 2001).

Osmanlı şehzadelerinin taht mücadelelerine Balkan milletlerinin doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olmaları ve söz konusu milletlerin kaderinin bu mücadelelere bağlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Sultan I. Bayezid, Balkan beyliklerini Osmanlı vasalı¹³ olmaya ikna ederek hakimiyetini sağlamlaştırdı. Arnavutluk onun döneminde kesin olarak fethedildi. Bayezid, Tuna boyunda Slankamen'e¹⁴ kadar nüfuz ederek Eflak'ı Osmanlı vasalı yaptı. Osmanlılar, Niğbolu Savaşı (1396) sonucunda Balkanlar'daki hakimiyetini sağlamlaştırarak, ardından Anadolu'daki pozisyonlarını sağlamlaştırmaya başladılar. Bayezid, Karaman ile Kadı Burhaneddin Beyliği'ni de topraklarına katarak Fırat'tan Tuna'ya uzanan güçlü bir devlet kurdu. Timur da aynı dönemde Orta Asya, İran ve Osmanlı devletiyle çıkarlarının çatıştığı Anadolu'ya uzanan bir devlet kurdu. Timur 1402'de Osmanlıları mağlup ederek kısa süre sonra vefat edecek olan Bayezid'i esir aldı. Anadolu'nun birçok bölgesi Osmanlıların elinden çıkarak, geri kalan yerler Timur'un hakimiyetini tanıyan Bayezid'in oğulları tarafından paylaşıldı. Timur'un vefatının ardından Osmanlı şehzadeleri arasında taht mücadelesi başladı.

Kitap, giriş bölümü dışında 13 bölüm ile alıntılanan ve başvuru kaynakların verildiği bir kısımdan oluşur. Giriş bölümünde (ss. 5-47), Osmanlı Devleti'nin kuruluşu yanı sıra, siyasî ahlak ve fikrî yansımalar ışığında Anadolu ve Balkan sahasının sosyal ve sınıfsal tablosu ortaya konur. Yazar "bahis konusu edilen olayların, devletin kendi gelişimi bakımından Balkanlar'da Osmanlı hakimiyetinin tesisinin önemi yanı sıra Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasındaki ilişkiler bakımından özel bir merhaleyi" oluşturduğunu belirtir. Burada ileri sürülen ve tüm kitabın ana fikrini oluşturan tez, Ankara Savaşı'nda I. Bayezid'in yenilgisinin, Anadolu beylerinin kritik bir anda Bayezid'e sırtını dönerek Timur'un safına geçmesi ve daha sonra Şehzade Musa'nın etrafında birleşen küçük toprak sahipleri ile köylü sınıfının gücünü yeniden toplayarak karşı taarruza geçmesiyle sonuçlanan merkezi bir hükümet kurma girişiminin yenilgisi olduğudur. Mehmed ile Musa çelebilerin taht mücadelesi ve gazilerin, heterodoks derviş zümrelerinin Mehmed'e destek olma kararlılığı, Osmanlı devletinin Balkan ile Anadolu kısımlarının birleşmesi, güçlenmesi ve Balkan devletlerinin teker teker sahneden silinmelerine doğrudan katkı sunmuştur. Yazar, Osmanlı beyliğinin bağımsız bir beylik olarak güçlenmesi ve güçlü bir Osmanlı devletinin oluşumuna kadarki ilk safhada küçük beylikler ile ahilerin rolünü özellikle vurgulamıştır.

Giriş bölümünden sonra gelen birinci bölümde (ss. 48-101), Bayezid'in yenilgisinin ardından Anadolu'da yaşanan iç çatışmalar ve devletin Bayezid'in oğulları tarafından yönetilen bölgelere bölünmesi anlatılır. Ankara savaşıdan sonra Anadolu'daki bu iç çatışmalar, Balkanlar'daki durumla yakından ilgiliydi ve büyük ölçüde Osmanlı

13 Ortaçağ Avrupa'sında hizmet ve vergi gibi yükümlülükler karşısında kendisine toprak ve köylü verilen tımar sahibi kimse. bkz. (*Kubbealtı Lüğati*, 17 Eylül 2023).

14 Belgrat'ın 65 km kuzeybatısında, Tuna'nın sağına bir yerleşim yeri. (Kaynak: <https://www.google.com/maps>) 1691 tarihli Slankamen Savaşı'nın gerçekleştiği yer. bkz. (Fodor, 2010)

devletinin Anadolu ile Balkan bölgelerindeki genel durumunun bir tezahürüydü. Bu çatışmalar bir yandan Mehmed ve Süleyman Çelebiler ile onların destekledikleri beyler, diğer yandan Musa Çelebi ile onun desteklediği küçük toprak sahipleri arasında geçen bir sınıf mücadelesinin yansımasıdır. Bu bölümde sadece Anadolu'daki Çelebiler (Mehmed ve İsa) arasındaki hesaplaşma anlatılır. Bu hesaplaşmanın sonunda iktidar mücadelesi sahnesinde Anadolu hükümdarı olarak kardeşi İsa'yı boğduran Mehmet Çelebi ve Rumeli'de hükümdarlığa namzet olan Süleyman ile Musa Çelebiler kalır.

İkinci bölümde (ss. 102-131) yazar, babasıyla birlikte Timur'un esaretinde kalan Musa Çelebi'nin özgürlüğüne kavuştuktan sonra taht mücadelesine katılmasıyla parçalanmış devletin içinde bulunduğu durumu gözler önüne serer. Taht mücadelesinde o dönemlerde esas söz sahibi kardeşleri Mehmed ile Süleyman'ın olmasına rağmen, Eflak Voyvodası Mirçe'nin sürekli olarak Süleyman'a bağlı akıncılar tarafından yağmalanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu durumdan duyduğu memnuniyetsizlik gibi pek çok koşul Musa'nın taht mücadelesine aktif olarak müdahil olmasını sağladı. Musa'nın Rumeli'ye gelişi, zorlu ortam ve istikrarsız durumdan memnun olmayan Rumeli beyleri tarafından desteklendi. Süleyman Çelebi döneminde gelişen anarşinin son bulmasını isteyenlerin çoğu başta Musa Çelebi'yi destekledi; ancak daha sonra Musa'nın nasıl bir programla hareket ettiği görülünce güçler kutuplaştı, soylular arkalarını döndü; orta sınıf, gaziler ve dervişler, bağımsız köylüler ve soyluluk imtiyazı elinden alınanlar onun yanında yer almaya devam etti.

Kitabın omurgası sayılabilecek üçüncü bölümde (ss. 132-170) Musa Çelebi'nin hareketi açıklanarak, bu konuya ilişkin kaynakların ayrıntılı değerlendirilmesi yapılmıştır. Prof. N. Filipoviç'in görüşüne göre eski tarihçilerin çoğu sadece Osmanlı vakayinameleri ile birkaç Bizans kroniğini esas alarak Musa Çelebi'nin hareketini yanlış değerlendirmiştir. Modern Türk tarihçiliği bile "Ankara Savaşı sonrası dönemde sıradan bir Çelebi" olarak tasvir ederek "konu ve yöntem bakımından Musa Çelebi'nin kişiliğini ihmal etmiştir". Yazar bu bölümde, kaynakların hakkında ittifak etmediği konu olarak Rumeli'deki hakimiyet dönemini tespit ettikten sonra Musa Çelebi'nin hükümdarlığa gelmenin yolunu açan şeyin ne olduğunu ve hangi güçlerin Musa Çelebi'nin anti-feodal hareketini yok ederek onun iktidarına son verdiğini açıklar. Erişilebilir kaynakların tamamını tahlil etmiş olan yazar, Musa Çelebi'nin Rumeli'de ikamet süresi ile onun hareketinin yayılma zamanının üç yıl beş ay olduğunu, asıl hükümdarlığının ise (Süleyman Çelebi'ye karşı kazandığı zaferden Mehmed tarafından mağlubiyetine kadar) iki yıl bir ay ila iki yıl dört ay on sekiz gün sürdüğünü tespit eder. Anti feodal harekete öncülük eden ve Osmanlı tahtına namzet olan Musa Çelebi'nin ortaya çıkışı büyük feodallere karşı savaşarak başladı, nihai düşüşü ise hem Osmanlı Devleti hem de Balkan devletlerindeki büyük feodallerin bu hareketi dağıtma kararlılığından oldu. Bütün bu olaylarda Osmanlı Rumeli'si ve civarında bulunan Hristiyan sosyal sınıfları da çok önemli bir rol oynamıştır.

Dördüncü bölümde (ss. 171-207) yazar, kitabın ana konusu dışına çıkarak açtığı “Osmanlı Devleti’nin O Döneme Kadarki Gelişmesi ve Teşkilatlanmasının Bazı Özellikleri” başlığında Osmanlı Devleti’nin hızlı genişlemesinde Osmanlı toplumuna bağlı tarihî nedenleri ortaya koyar. Kanaatimizce kitabın bu kısmında yeri olmayan bu başlıkta, önceki başlıklarda ele alınmış ve kitabın devamında üzerinde durulacak olan gelişmelerle ilgili olarak Osmanlı Devleti’nin toplumsal koşullarının tarihî gelişiminin mantıksal bir bütünlük şeklinde anlaşılabilmesi için Osmanlı Beyliğinin kuruluşundan başlayarak Ankara Savaşı sonrası döneme kadarki olaylar tahlil edilmiştir. Bu bölümde, Osmanlı’nın esas askerî gücüne (bu husus kitabın giriş bölümü ile önceki bölümlerinde ele alınmıştır) yeniden vurgu yapılmıştır. Düşmana en büyük korkuyu, düzenli ordunun önde gidip akınlar düzenleyerek düşman saflarında karışıklık ve düzensizlik yaratan Müslüman ve Hristiyan köylülerden oluşturulmuş akıncıların verdiği yönündeki görüşün hâkim olduğu anlaşılıyor. Akıncılar, düzenli vergilerden muaf olmaları ve ele geçirdikleri düşman kasaba ile köylerini yağmalama haklarına sahip olmaları motivasyonu ile savaşa gidiyorlardı. Yazar, Osmanlı Devleti’nin bu denli hızlı ve güvenli bir şekilde genişlemesinde (çoğunlukla Oğuz Türklerinden oluşan) akıncı unsurlarının, kendi idaresi altına aldığı geniş halk kitlelerine karşı gösterilen hoşgörünün ve feodal sınıfın boyun eğdirilmesi veya tasfiyesinin etkili olduğunu açıklar. Yukarıda belirtilen nedenlerin yanı sıra askerlik ve diğer askerî idare hizmetleri karşılığında kişilere özel mülk olarak tahsis edilen tımar kurumunun da Osmanlı devlet sisteminde rolü büyüktü.

Beşinci bölümde (ss. 208-242), erken dönemlerde fethedilip hakkında en eski defterlerin bulunduğu Balkan eyaleti Arnavutluk’taki tımar sistemi ana hatlarıyla ele alınmıştır. 15. yüzyıl başlarına ait Arnavut topraklarına ilişkin ilk defter mevcut değildir. Fakat Prof. Halil İnalçık tarafından neşredilen Hicrî 835 (1431/32) Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid¹⁵ adlı defter korunmuştur. Bahse konu defter Türklerin fethettiği bu Balkan vilayetindeki tımar sistemi hakkında olağanüstü veriler sunmaktadır. Bu defterden, Balkan feodal sınıfının ne şekilde tasfiye edildiği, yeni Osmanlı feodal sistemine ne ölçüde dahil olduğu, Osmanlı toplumunun feodal sınıfında kaç Hristiyan sipahinin kaldığı vb. sonuçlar çıkarılabilir. Osmanlılar, serbest hayvan yetiştiricisi olan Ulah nüfusunun hizmetlerinden yararlandılar; küçük toprak sahipleri ile önceki idareler tarafından dışlanmış ve eski büyük Balkan feodallerinin şiddetine maruz kalmış olanları askerî veya yarı askerî kurumlara aldılar; köylü takımını da Akıncı birliklerine kabul ettiler. Osmanlı hükümeti, ekonomisini canlandıracak şekilde yeni köyler imar edip nüfus iskân ettirmeye gayret etti. Osmanlı hükümeti, Müslüman nüfus iskân ettirerek İslamî bir görünüm kazandırmaya çalıştığı eski Balkan şehirlerine de özel bir ilgi gösterdi. Osmanlı Devleti’nin sosyopolitik ve sosyoekonomik gelişiminin analizi bu bölümde yapılmıştır. Bu analiz, bundan sonraki başlıklarda Musa Çelebi’nin Balkanlar’da hangi kesimlerin desteğini aldığı ve Osmanlı

15 bkz. (İnalçık, 1954).

şehzadelerinin Balkanlar ile Anadolu'da taht mücadelesinde oldukları dönemde Balkanlar'ın hangi dönüm noktasında olduğunun anlaşılması amacıyla yapılmıştır.

Tımar sisteminin kurulması ve yaygınlaştırılmasıyla ilgili olan altıncı bölümün (ss. 243-317) başlığı "Balkanlar'da Osmanlı Etnik Kolonizasyonu" şeklindedir. Bu başlıkta Osmanlı'nın Balkanlar'daki hakimiyetinin güçlenmesi sürecinde çok önemli olan bu konunun tüm yönleri titizlikle incelenmiştir. Bu bölümde Balkanlar'da fethedilen şehirlerde devletin güvenliğinin dayandığı yeni bir İslam-Türk tebaanın oluşmasında belirleyici rolü olan Ahilik ve heterodoks dervişlerin kolonizatör rolüne tekrar vurgu yapılmıştır. İlk başlarda, ihtida etmiş olan nüfus ile iskân ettirilen Müslüman nüfusun oranı, Hristiyan nüfusa kıyasla çok daha azdı. Ancak Timur'un Anadolu'yu işgalinden sonra Anadolu'dan gelen Türkmen, Kürt ve hatta Arap nüfusu Balkanlar'a göçerek Rumeli'de Müslüman nüfus kolonizasyonunu güçlendirdiler. Osmanlı vakayinameleri, çoğunlukla göçebe Türkmen ve Tatarlardan oluşan göçebe kabilelerin Anadolu'dan Balkanlar'a göçü hakkında doyurucu bilgiler verir; ancak başka kaynaklarda inkâr edilemeyecek şekilde tespit edilen yerleşik nüfusun göçünden bahsetmez. Bu zorunlu iskân sadece Balkanlar'a değil, aynı zamanda Anadolu'ya da Balkan kökenli nüfus kolonizasyonu bakımından önemli etkenlerden biriydi. Timur'un işgalinden sonra Kırım'a sığınan büyük Tatar grubundan Balkanlar'a yerleşmiş olanlar, Osmanlı feodal sistemine kademeli olarak entegre olan önemli bir grubu temsil eder. Yazar bu bölümde iç çatışmalardan önceki dönemde Rumeli'de kolonizatör göçebe unsurların rollerini ve bu çatışmalardaki tutumlarının önemini açıklamayı önemsemiştir. Osmanlı vakayinameleri, Türkmen nüfusunun Süleyman Çelebi idaresinden duyduğu memnuniyetsizlik ve bu nüfusun Musa Çelebi'ye bağlılıklarından bahseder. Türk tarihçilerden Gökbilgin¹⁶ ve İnalıcık'ın yeni bulguları, bu nüfusun durumu hakkında pek çok bilgiyi sunmaktadır. Başta bu ikisi olmak üzere diğer tarihçilerin defter kayıtlarına dayanan çalışmaları, kolonize edilmiş göçebe nüfusun özellikle Edirne, Koca Balkan Dağları, Makedonya'ya kadar uzanan Ege kuşağındaki durumları hakkında daha da güvenilir bilgiler sunmaktadır. İskân ettirilmiş olan bu Müslüman nüfusun durumlarından memnun olmayanlar, bu kolonize edilmiş nüfustan yetişmiş askerler ve Hristiyan köylüler ile bu köylülerden yetişmiş olan voynuk¹⁷, martolos¹⁸, şahinci¹⁹ ve akıncılardan²⁰ oluşan askeri birlikler, Musa Çelebi'nin hareketinde çok önemli bir rol oynamışlardır. Sonuç olarak, büyük Osmanlı feodalleri ile Balkan ülkelerindeki feodaller, çıkarlarını birlikte korumak üzere bir araya geldi. Musa'nın hareketinden doğan ortak tehlike, birbirlerine karşı

16 Osmanlı tarihçisi Tayyip Gökbilgin. bkz. (Kütükoğlu, 1996).

17 Osmanlı döneminde Rumeli'de Hristiyanlardan oluşturulan askerî teşkilâta verilen ad. bkz. (Kayapınar, 2013).

18 Osmanlı askerî teşkilâtında çeşitli hizmetler gören özel bir sınıf. bkz. (Özcan, 2003).

19 Osmanlı sarayının Bîrun denilen dış hizmetlilerinden olan ve avcı kuşlardan şahinlerin bakımıyla görevli olan kişiler. bkz. (Özcan, 2010).

20 Osmanlı hafif süvari birliklerinden biri. bkz. (Özcan, 1989).

olmalarına rağmen Süleyman'ın hükümdarlığı dönemindeki gerçek güç sahibi büyük Osmanlı feodalleri ile Osmanlı hükümdarıyla vasal ilişkide olan Stefan Lazareviç²¹ ve benzerini aynı cephede topladı.

Yedinci bölüm (ss. 318-373), Musa Çelebi'nin Rumeli'deki hükümdarlığını ele alır. Daha önceki bölümlerde Musa Çelebi'nin Balkanlar'da hükümdar olma şekli ve taht mücadelesinde onu destekleyen güçler anlatılmış olduğundan, bu bölümde hükümdarlığının seyri tahlil edilmiştir. Yazar, babası I. Bayezid'in başlattığı güçlü bir merkezi hükümet kurma işini, Musa Çelebi'nin soylulara dayanmaksızın devam ettirmek istediği sonucuna varır. 15. yüzyılın başından ortalarına kadarki dönem, Osmanlı toplumunun uzun zamana yayılan gelişme aşamasında birikmiş olan zıtlıklara çözüm arayışıyla kendini göstermeye başladığı bir dönem olmuştur. Bu durum, daha önce de görüldüğü üzere, Musa'nın, devletin Rumeli kısmında hükümdar olmasına önayak oldu. Balkanlar'daki büyük feodallerin Musa Çelebi'nin idaresiyle hiçbir zaman uzlaşmadıkları ve sabırsızlıkla onu devirme fırsatını bekledikleri açıklanır. Musa Çelebi'nin hükümdarlıktan düşürülmesi, Balkan feodallerinin Türk yanlısı duruşu nedeniyle değil, kendi çıkarları ile tehlikede olan sınıf çıkarları nedeniyle yandaşı oldukları Mehmed'in iktidara gelmesiyle gerçekleşti. Bu bölümün sonunda yazar (mevcut kaynaklardan çok varsayımlara dayanarak), Hristiyanların Musa'nın hareketine yönelik tutumlarına bakarak, yoksul halkın büyük bölümünün Musa'nın hareketini desteklediğini, soylular ile küçük din adamlarının oldukça pasif destek verdiğini, büyük feodallerin, hatta Musa'ya hükümdar olma aşamasında yardımcı olanların bile, en kritik anında Musa'ya karşı oldukları sonucuna varır.

Ayrı bir kitap olabilecek hacimdeki sekizinci bölümün (ss. 375-505) başlığı "Musa'nın Hareketi ile Musa'nın Hükümdarlığında Öne Çıkan Şahsiyetler" şeklindedir. Musa'nın hareketi, çoğunlukla halk kitlelerince desteklenen bir adamın yöneliminin tesadüfi sonucu değil; esasen kendi fikir adamları olup çok iyi geliştirilmiş ve planlanmış olgun bir hareketti. Bu hareketin baş kahramanı, dinamik hukukçu ve heterodoks mutasavvıf olan Şeyh Bedreddin Mahmud idi. Onun bir devrimci olarak rolü, dinî ve tasavvufî düşüncenin İslam dünyasında toplumsal ve siyasî hayata uygulanışının güzel bir örneğidir. İzmir, Saruhan, Aydın ve Dobruca bölgelerinden çok sayıda Türkmen'i toplamayı; serhat gazileri, tımardan mahrum edilmiş sipahiler, medrese talebeleri ve Hristiyan köylüler gibi her kesimden hoşnutsuz insanların desteğini de almayı başardı. Kendi özgür düşüncesiyle İslam'ı yorumlayan Bedreddin, farklı unsurlardan oluşan fakat birlikte hareket eden bir topluluk oluşturmayı başardı. Yazar, Musa'nın Bedreddin'i kazasker olarak seçmesinin tesadüf olmadığını, hareketin başlangıcından önce Bedreddin'in işe yarar faaliyetleri ve daha sonra harekete katılması nedeniyle olduğunu tespit eder. Bedreddin'in güvendiği ve etrafına topladığı bütün insanlar kendisiyle aynı düşünceye sahip olduklarından, Bedreddin'in tasfiyesinden sonra bile kendi akıl

21 Yıldırım Bayezid'e vasallık ilişkisi ile bağlı olan bir Sırp despotu. Musa Çelebi ile de müttefiklik kurmuştur. bkz. (İnalçık, 1999) ve (Başar, 2020).

hocalarının fikirlerini yaymaya devam ettiler; hatta bazıları isyan bile çıkardı. Bedreddin'in yanı sıra Musa'nın hareketinde öne çıkan diğer isimler ordu komutanı Koyun Musa, Bedreddin'in sonradan Karaburun bölgesinde isyan başlatan öğrencisi Börklüce Mustafa, Bedreddin'in öğrencisi ve müridi olan Torlak Kemal, Mihaloğlu Mehmed Bey ve diğerleridir. Bunların hepsi son ana kadar Musa'nın yanında yer aldı; hatta Musa'nın ölümünden sora bile bunların çoğu, Musa Çelebi'nin başlattığı fakat nazarî altyapısını Simavnalı Şeyh Bedreddin'in oluşturduğu bu toplumsal fikirleri yaymaya devam etti.

Başlığı "Çamurlu Muharebesi" ve en kısası olan dokuzuncu bölümde (ss. 506-518) bu savaş özetlenerek anlatılmıştır. Bu savaşın tarihlendirilmesinde (5 Temmuz 1413) Yugoslav kronikleri önemli ölçüde yardımcı olmuştur; dahası belirtilen tarihi Dubrovniklilerin Sigismund'a yönelik mektubu²² da doğrular.

Onuncu bölümün başlığı "Şeyh Bedreddin ve Müritlerinin İsyanı" şeklindedir. Yazar bu başlıkta birleşmiş devletin başına Mehmed Çelebi geçtikten hemen sonraki durumu ele alır. Kaybedilen bazı bölgeleri yeniden fethetmek zorunda kaldığı için yeni padişah açısından zorluklarla dolu bir dönemdir. Dahası, önce Şeyh Bedreddin'in daha sonra da müritlerinin isyanı olmak üzere isyanlar çıktı. Harekete öncülük edenler, Musa Çelebi'nin Rumeli'deki hareketinin büyük çekirdeğini oluşturan aynı toplumsal güçlerdi; bu nedenle zaman içerisinde şiddeti artarak Anadolu'ya kadar yayılan Şeyh Bedreddin ve müritlerinin isyanının, bu güçlerin mücadelesinde ikinci aşama olduğu söylenebilir. İsyan bastırılıp Bedreddin'in idam edilmesine rağmen, müritleri çeşitli şekillerde faaliyetlerini sürdürdükleri için bu hareket uzun süre daha devam etti.

Bir önceki paragrafın sonunda bahsi geçen faaliyetler "Bedreddin'in Öğretisinin Kaderi" başlığı verilmiş olan onuncu bölümde (ss. 610-687) ele alınmıştır. Bu bölümde aynı zamanda Bedreddin ile kendinden sonra onun yolunu izleyenler ve diğer heterodoks tarikatlara bağlı olanlar arasındaki bağların sürdürülmesine de değinilmiştir. Bunların başında Kızılbaşlar, ayrıca heterodoks bir kol olarak Bayramiye, Hurufiye, Bosna'da Hamzeviye ve diğerlerini zikretmek gerekir. Ortodoks İslam'dan giderek uzaklaşmaları nedeniyle Bedreddin'in öğretisini takip edenlerin haklarında fetvalar çıkarılarak acımasızca katli ve onların kaderi belgelenerek çok kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Prof. Filipoviç, Kızılbaş ve Bektaşilik

22 Filipovic (1971, s. 506), "Dubrovniklilerin Sigismund'a yönelik 17 Temmuz 1413 tarihli mektubunda da Çamurlu Savaşı'nda savaş meydanı olarak 'Ischiza' adı geçiyor. Bu ad İskar'a benziyor ve muhtemelen İskar'ın bozulmuş bir şekli olmalı. O mektupta savaşın gerçekleştiği tarih 5 Temmuz 1413 olarak belirtiliyordu ki bu da tarih kaynaklarımızdaki savaş tarihine denk geliyor." ifadesine eklediği dipnotta tam künyeyi vermeksizin "Diplomatarium Ragusanum, s. 226" şeklinde bir atıf bilgisi vermiştir. Kaynakçada bu kaynağa yer vermemiştir. Bu çeviri için yapılan tarama neticesinde bahse konu eserin aşağıda künyesi verilmiş olan eserin olabileceği kanaati oluşmuştur. Gelcich, J. & Thallóczy, L. (1887). *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae: Raguza és Magyarországgal összekötteréseinek oklevéltára*. Magyar Tudományos Akadémia Budapest. Burada bahsi geçen Sigismund, Niğbolu Savaşında Osmanlı'ya karşı savaşan Lüksemburg hanedanından Macar Karlı Sigismund'dur. Ayrıntı için bkz. (Emecen, 2007).

etkisi altında gelişen ve Bedreddin'in müritlerinin öğretisine çok benzeyen öğretinin günümüze kadar geldiğini ve günümüzde Irak'taki durumunun Ahmed Hamid Al-Sarraf'ın "Al Şabak" (Bağdat, 1954) adlı kitabında anlatıldığını belirtir.²³

"Bedreddin'in Öğretisinde Bilimsel Kaynaklar" başlıklı on ikinci bölümde Bedreddin ve hareketi hakkındaki kaynakların olağanüstü bir özeti verilmiş, bu kaynaklara ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Yazar bu bölümde ayrıca bazı araştırmacıların Bedreddin İsyanı ile müteakip isyanların fikir babasının Bedreddin'in öğrencisi Düzme Mustafa'nın olduğu, Bedreddin'in kendisinin ise ikincil kişi olduğu yönündeki haksız değerlendirmeleri nedeniyle ve bu karmaşık meseleyi çözüme kavuşturacak ölçüde yeterli kaynak bulunmayışından dolayı, Bedreddin'in Hareketi meselesinin bilimsel mecralarda henüz yeterince tartışılmadığı tespitini ortaya koyar.

Kitabın sonuç bölümünde Bedreddin ve Musa ile ilgili kaynaklara tekrar eğilerek, yazar, "esas amacı Musa Çelebi ile Şeyh Bedreddin'in önemli ve nedensel hareketleri vasıtasıyla bu erken döneme ilişkin genel bir suret çıkarmak olan bu çalışmanın ortaya çıkmasına" bu büyük şahsiyetler hakkında genel anlamda az şey yazılmış, Yugoslavya'da ise neredeyse hiçbir şeyin yazılmamış olmasının neden olduğunu ileri sürer.

Kitabın sonunda (ss. 739-766), alıntılanan ve başvuruda bulunulan kaynaklara ilişkin kısaltmalar belirli bir düzene konmaksızın verilmiştir. Türkçe bilmeyen tarihçilerce çoğu anlaşılmayan, hatta yabancı terim sözlüklerinde bile karşılıkları bulunamayacak olan hatırı sayılır sayıda terimin karşılıklarının verileceği bir sözlük eklenmiş olsaydı, çalışma kesinlikle daha tekmil olmuş olurdu. Bu çok kıymetli eser, bunun gibi bilimsel eserlerde görmeye alıştığımız bir isimler ve kavramlar dizininden de maalesef mahrum bırakılmıştır.

Eserin içeriğine ilişkin bu kısa tanıtım yazısının sonunda, bu eserin Prof. Nedim Filipović'in birkaç yıllık araştırmasının ürünü ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerine ilişkin bir bilgi hazinesi olduğunu tespit etme özgürlüğüne sahibiz. Musa Çelebi ile Şeyh Bedreddin adlı bu kitaptaki kadar çok sayıda neşredilmemiş kaynak ile yayımlanmış çalışma ve eserden yararlanıldığı başka bir araştırmaya rastlamak gerçekten kolay değildir. Eser, erken dönem Osmanlı feodal sistemi ile sosyal, ekonomik ve kültürel hareketleri hakkında mükemmel bir bilgi zenginliği sunması nedeniyle, Osmanlı dönemi Yugoslavya'sı hakkında yazacakları zaman tarihçilerin ihmal etmemeleri gereken bir başvuru kaynağı niteliğindedir."

Kaynaklar / References

- Al-Sarraf, A. H. (1954). *Al Şabak*.
Başar, F. (1996). Fetret Devri. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12, ss. 480-482. TDV Yayınları. (2023, Eylül 18). <https://islamansiklopedisi.org.tr/fetret-devri>
Başar, F. (2020). Mûsâ Çelebi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31, ss. 216-217. TDV Yayınları. (2023, Eylül 17). <https://islamansiklopedisi.org.tr/musa-celebi>

23 bkz. (Taşğın, 2012).

- Dindar, B. (1992) Bedreddin Simâvî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5, ss. 331-334. TDV Yayınları. (2023, Eylül 17). <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedreddin-simavi>
- Emecen, F. (2007). Niğbolu Savaşı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 33, ss. 89-92. TDV Yayınları. (2023, Eylül 17). <https://islamansiklopedisi.org.tr/nigbolu-savasi>
- Filipović, N. (1971). *Princ Musa i Šejh Bedreddin*. Svjetlost.
- Fodor, P. (1991). Tabur. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 39, ss. 335-336. TDV Yayınları. (2023, Eylül 19). <https://islamansiklopedisi.org.tr/tabur>
- Gelcich, J., & Thallóczy, L. (1887). *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae: Ragusa és Magyarorszáğ összekötteréseinek oklevéltára*. Magyar Tudományos Akadémia Budapest.
- Halaçoğlu, Y. (1991). Ankara Savaşı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 3, ss. 210-211. TDV Yayınları. (2023, Eylül 17). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ankara-savasi>
- Iz biografije Nedima Filipovića. (2005). *Znakovi Vremena*, 8(28) , ss. 10-11. (2023, Eylül 18). <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=261034>
- İnalcık, H. (1954). *Hicrî 835 tarihli sûret-i defter-i sancak-i arvanid*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnalcık, H. (1999). Bayezid I. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5, ss. 231-234. TDV Yayınları. (2023, Eylül 17). <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayezid-i>
- Kayapınar, A. (2013). Voynuk. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43, ss. 126-127. TDV Yayınları. (2023, Eylül 17). <https://islamansiklopedisi.org.tr/voynuk>
- Kubbealtı Lugatı. (2023, Eylül 17). <http://lugatim.com>
- Kütükoğlu, M. S. (1996). Gökbilgin, M. Tayyip. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 14, ss. 137-138. TDV Yayınları. (2023, Eylül 17). <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokbilgin-m-tayyip>
- Lavić, O., & Muminović, Z. (2003). "Bibliografija radova prof. dr. Fehima Nametka za period 1967. - 2001. godina: Povodom 60 godina života". *Anali Gazi Husrev-Begove Biblioteke*, 21-22(12), ss. 311-334. <https://www.anali-ghb.com/index.php/aghb/article/view/121>
- Ljubović, A. (1996). Filipović, Nedim. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13, ss. 88-89. TDV Yayınları. (2023, Eylül 17). <https://islamansiklopedisi.org.tr/filipovic-nedim>
- Özcan, A. (1989). Akıncı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2, ss. 249-250. TDV Yayınları. (2023, Eylül 17). <https://islamansiklopedisi.org.tr/akinci>
- Özcan, A. (2003). Martolos. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28, ss. 6-66. TDV Yayınları. (2023, Eylül 17). <https://islamansiklopedisi.org.tr/martolos>
- Özcan, A. (2010). Şahincibaşı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38, ss. 277-278. TDV Yayınları. (2023, Eylül 17). <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahincibasi>
- Taşğın, A. (2012). *Irak'ta Mezhep Çatışmaları Arasında Aleviler ve Bektaşiler*. Önsöz Yayıncılık.